

# **SÁMI BIVDO- JA MEACÁSTANSEARVI\***



## **RETTE TIL REINMERKE OG BRUK AV REIN I SAMISK UTMARKSUTØVELSE**

### **PROSJEKTRAPPORT**

**November 2007**

## INNHold

|  |    |
|--|----|
| Innledning .....   | 3  |
| I. Sletting av reinmerker .....                          | 5  |
| 1. Bakgrunn.....   | 5  |
| 2. Spørreundersøkelse .....                              | 6  |
| 2.1 Retten til reinmerke.....                            | 8  |
| 2.2 Konsekvenser av statens sletting av reinmerker ..... | 11 |
| 2.3 Verdde-forhold.....                                  | 13 |
| 2.4 Saksbehandlingen .....                               | 15 |
| 3. Begrunnelsen for statens regulering.....              | 17 |
| 4. Noen rettslige betraktninger.....                     | 18 |
| 4.1 Nyere folkerettslig utvikling.....                   | 29 |
| II. Bruk av rein i samisk utmarksutøvelse .....          | 31 |
| III. Konklusjoner og anbefalinger.....                   | 35 |
| Vedlegg .....  | 37 |
| Vedlegg 1 .....  | 37 |
| Vedlegg 2.....   | 42 |

## Innledning

Sámi bivdo- ja meahcástansearvi (SBMS) har i perioden mars - desember 2007 gjennomført et prosjekt for kartlegging av omfanget og konsekvensene av statens sletting av reinmerker i Kautokeino kommune, samt kartlegging av folks syn på om bruk av rein har plass i dagens samiske utmarksutøvelse. Prosjektet er gjennomført med økonomisk støtte fra Sametinget.

Prosjektet ble utformet og gjennomført fordi SBMS (tidligere Guovdageainnu Meacasteddjiid Searvi) over lang hadde mottatt henvendelser fra personer i Kautokeino kommune som har fått sine reinmerker slettet, med anmodning om å følge opp spørsmål knyttet til tvangssletting av reinmerker.

I henhold til tall mottatt fra Reindrifftsforvaltningen i Vest-Finnmark ble 196 reinmerker slettet i Kautokeino kommune i mars 1987.<sup>1</sup> Omtrent 30 av disse reinmerkene er senere tilbakeført til opprinnelig eier, mens ca 20 av slettede reinmerker er senere registrert til nye eiere.<sup>2</sup>

Reindrifftsloven av 09.06.78 §§ 18 og 4, 2. ledd, samt forskrifter om merking av tamrein av 12.06.84, § 8, siste ledd, oppgis av Merkenemda i Vest-Finnmark som hjemmel for sletting av registreerte reinmerker.<sup>3</sup> Reindrifftsloven av 1978 innførte ordningen med ”driftsenhet” til erstatning for ”reineieren” som ansvars- og rettighetsenhet i reindrifften. I henhold til reindrifftslovens § 4 forstås det med ”driftsenhet” en reinhjord som eies og drives av en ansvarlig leder, eller av ektefellene i fellesskap, når begge eier rein i eget merke i hjorden. Personer uten driftsenhet, i stor grad fastboende samer som ikke hadde reindrifft som hovednæring, fikk slettet sine reinmerker etter vedtakelsen av reindrifftsloven av 1978. Personlige reinmerker er en viktig del av folks identitet, og slettingen av merkene ble derfor av mange ansett som en krenkelse av deres identitet og rettigheter. SBMS har gjennom prosjektet søkt å finne ut av om slettingen av reinmerkene

---

<sup>1</sup> Merkenemda i Vest-Finnmark, Møtebok, sak nr. 79/87, 31. mars 1987.

<sup>2</sup> Informasjon mottatt fra Reindrifftsforvaltningen Vest-Finnmark, 30.01.2007.

<sup>3</sup> Merkenemda i Vest-Finnmark, Møtebok, sak nr. 79/87, 31. mars 1987.

fremdeles i dag, omtrent 20 år etter at slettingene fant sted, anses som problematisk i Kautokeino samfunnet. SBMS har søkt å kartlegge folks gjennom en spørreundersøkelse. Et eget spørreskjema ble utarbeidet og sendt til alle husstandene i kommunen (se vedlegg 1).

Fastboende samers bruk av rein som transportmiddel var inntil relativt nylig en sentral forutsetning for samisk utmarksbruk. Som følge av at reinmerkene til fastboende samer ble slettet ble også deres mulighet til å benytte seg av rein utmarksutøvelsen effektivt fjernet. Slettingen av reinmerkene og den tekniske utviklingen i samfunnet forøvrig har ført til at dagens samiske utmarksutøvelse er sterkt motorisert.

Gjennom prosjektet har SBMS derfor også søkt å kartlegge folks syn på om bruk av rein har plass i dagens samiske utmarksutøvelse, som et miljøvennlig og kulturbasert alternativ til moderne transportmidler. Et eget spørreskjema ble utarbeidet og sendt til alle husstandene i kommunen (se vedlegg 2). Formålet med spørreundersøkelsen var å kartlegge folks oppfatninger av hvilke konsekvenser, positive så vel som eventuelle negative konsekvenser, slik bruk av rein i utmarksutøvelsen vil kunne få for samfunnet i Kautokeino.

Spørreundersøkelsene ble gjennomført i skriftlig form, samt i noen tilfeller gjennom personlige intervjuer foretatt av SBMS medlemmer. Responsen til spørreundersøkelsene var lavere enn forventet. Det legges til grunn at den relativt lave responsen skyldes en rekke forhold, herunder undersøkelsens form, folks generelle vegring mot å delta i spørreundersøkelser, samt flere andre faktorer som vil bli omtalt senere i denne rapporten. Til tross for den relativt lave responsen fra befolkningen i Kautokeino er SBMS likevel av den oppfatning at prosjektet har vært nyttig fordi man gjennom prosjektet har fått et noe bedre bilde av folks oppfatninger om de aktuelle spørsmålene. Materialet fra spørreundersøkelsene er bearbeidet av John B. Henriksen, som var engasjert av SBMS som ekstern konsulent for å utarbeide prosjektrapporten.

# I. Sletting av reinmerker

## 1. Bakgrunn

Fram til 1970/80-tallet hadde svært mange fastboende samer i Kautokeino egne rein. Denne formen for reindrift var en viktig binæring for svært mange personer i Kautokeino, som ga dem inntekter, kjøtt og doudji materiale til eget bruk. Samtidig var reinen også et viktig transportmiddel, selv om bruk av rein som transportmiddel var sterkt redusert på 1970-80 tallet. Reinhold var viktig for svært mange fastboende samers økonomi, sosiale relasjoner og kultur. Fastboende samers rein ble enten holdt atskilt fra flyttsamenes rein, eller i flyttsamenes reinflokker som en del av et gjensidig verdde-forhold. Fastboende hadde egne reinmerker som var registrert i det offentlige reinmerke registeret.

Ved vedtakelsen av reindrifftsloven av 1978 ble retten til å holde rein begrenset til personer som hadde reindrift som hovednæring, og de som hadde rett til å ha sytingsrein. Ordningen med ”driftsenhet” erstattet den tradisjonelle samiske ordningen med at enhver same kunne eie rein. Lovfesting av kravet om driftsenhet var et dramatisk brudd på den tradisjonelle samiske reindrifftsordningen. Denne endringen fant sted uten noen form for konsekvensutredning. Departementet begrunnet ganske enkelt driftsenhetsinnføringen med at det var nødvendig å regulere adgangen til reindriffts-næringen for å sikre utøvernes økonomiske og sosiale vilkår.<sup>4</sup>

Fastboende reineiere var ikke involvert i arbeidet med den nye reindrifftsloven, og de ble heller ikke konsultert i forbindelse med arbeidet med reindrifftsloven. Departementet henviste imidlertid til at flertallet i Norske Reindriftssamers Landsforening (NRL) støttet forslaget om slik regulering av reindriffts-næringen.<sup>5</sup> Spørsmål knyttet til folks rett til eget reinmerke, samt spørsmålet om statens adgang til å slette og omfordele personlige reinmerker, var ikke gjenstand før høring i høringsrunden. Disse spørsmål ble med andre ord ikke sendt til høring i forkant av Stortingets behandling av forslaget til ny

---

<sup>4</sup> Ot.prp. 1976-77 nr. 9, s. 48

<sup>5</sup> Ot.prp. 1976-77 nr. 9, s. 22

reindriftslov. Manglende høring i forhold til et så vidt viktig tema i en lovgivningsprosess framstår som svært uvanlig. Stortinget hadde forøvrig ingen innvendinger eller merknader i forhold til forslaget om å regulere tilgangen i næringen.

Lovendringen førte til at Merkenemda i Vest-Finnmark, under henvisning til den nye reindriftslovens §§ 4, 2. ledd og 18, samt merkeforskriftenes 8, siste ledd, slettet reinmerkene til personer som ikke oppfylte de nye kravene. Dette resulterte i en kraftig tilbakegang for tradisjonelle samiske kombinasjonsnæringer, og det tradisjonelle verdde-systemet ble også gradvis borte. Det forhold at fastboende samer ikke lenger kunne ha sytingsrein hos flyttsamer førte til en radikal svekkelse av tradisjonelle sosiale nettverker Kautokeino samfunnet.

Reindriftsloven av 1978 var basert på den forutsetning at staten står fritt til å regulere reindriften i samsvar med det som anses som best for næringen. Samiske sedvanemessige rettigheter, samt reindriftens kulturelle og sosiale aspekter, ble tillagt liten eller ingen vekt i forbindelse med utformingen av loven. Statens uttalte formål med lovendringen var å trygge heltidsutøvernes sosiale og økonomiske kår. Hensynet til de mange binæringsutøverne som ble berørt av lovendringen ble ignorert.

## ***2. Spørreundersøkelse***

Bakgrunnen for prosjektet var som nevnt det forhold at Sámi bivdo- ja meahcástansearvi (SBMS) over lengre tid hadde mottatt henvendelser fra personer i Kautokeino om å følge opp spørsmål knyttet til tvangssletting av reinmerker. Mange ga uttrykk for at sletting var en krenkelse av deres rettigheter.

SBMS bestemte seg for å forsøke å kartlegge folks synspunkter gjennom en egen spørreundersøkelse. Et eget spørreskjema ble utformet på samisk og norsk, og sendt til alle husstandene i Kautokeino kommune. Spørreskjemaet følger vedlagt (vedlegg 1).

SBMS mottok 27 svar på spørreundersøkelsen vedrørende slettede reinmerker. Dette betyr at 18,5 % av de som fikk sine merker slettet svarte på spørreundersøkelsen.<sup>6</sup> Svarprosenten er noe lavere enn det SBMS hadde regnet med i utgangspunktet. Dette kan skyldes flere forhold: Mange av de som fikk sine merker slettet har senere avgått ved døden. Noen av personene er ikke lenger bosatt i kommunen, og disse mottok ingen invitasjon til å delta i spørreundersøkelsen. Andre begrensede forhold er at enkelte folk har en viss vegring i forhold til å delta i spørreundersøkelser, samt å fylle ut skjemaer. Det legges også til grunn at noen av de eldre personene som fikk slettet sine reinmerker også har skrive og leseproblemer, og at disse dermed hadde problemer med å svare på spørreundersøkelsen. SBMS forsøkte å avhjelpe dette ved hjelp personlig assistanse til personer som hadde problemer med å fylle ut skjemaene. SBMS mener likevel at en svarprosent på 18,5 % etablerer grunnlag for en del generelle konklusjoner med hensyn til hvordan folk oppfatter statens sletting av reinmerker.

Det bør i denne sammenheng også nevnes at 17 personer fra Kautokeino kommune i 1990 reiste søksmål for Alta herredsrett mot Staten v/Landbruksdepartementet med krav om at vedtaket om sletting av deres reinmerker skal oppheves. Saksøkerne fikk ikke medhold verken i Alta Herredsrett eller i Hålogaland Lagmannsrett.<sup>7</sup> Ingen av disse personene har svart på spørreundersøkelsen. Dette viser at langt flere enn de som svarte på spørreundersøkelsen har vært opptatt av dette spørsmålet.

Over halvparten av de som svarte på spørreundersøkelsen (52 %) oppgir at de hadde arvet det slettede reinmerket fra en av foreldrene, besteforeldrene eller en annen nær slektning. Noen oppgir at merket var nykomponert med utgangspunkt i gamle slektsmerker (3 %), men resten (37 %) ikke oppgir informasjon om hvordan de ervervet merket. Det forhold at reinmerker overføres til nye eiere gjennom arveskifter viser at oppfatningen om at reinmerker er formuesgoder er utbredt blant samer.

---

<sup>6</sup> 196 reinmerker ble opprinnelig slettet. Av disse ble 30 merker senere tilbakeført til opprinnelig eier, mens 20 senere ble registrert til nye eiere (i stor grad nye eiere innenfor samme slekt).

<sup>7</sup> Alta Herredsrett, dom av 28. februar 1990. Hålogaland Lagmannsrett, dom av 30. november 1992 (sak nr. 104/1992 A).

## 2.1 Retten til reinmerke

Nedenfor følger en del synspunkter om til retten til reinmerke, formidlet fra folk i Kautokeino gjennom spørreundersøkelsen.

Person 1: ”Reinmerkene var og er noe som viser at man eier noe, og på den måten må dette være en juridisk rettighet – en personlig rettighet”. Vedkommende sier videre at staten gjennom slettingen begikk en urett overfor de berørte personene. Dette begrunnes med at slettingen ”helt klart er en krenkelse av ens rettigheter.... når noen tar og fjerner noe som man føler er sin egen personlige eiendel så er det en krenkelse.”

Person 2: Vedkommende gir uttrykk for at hun fremdeles anser seg som eier av merket, selv om merket er slettet av staten. Hun gir også uttrykk for at retten til reinmerke er en ”personlig rettighet” og at staten gjennom slettingen har begått et overgrep overfor de berørte personene. Vedkommende skiller også mellom retten til å eie reinmerke og faktisk reindrifftsutøvelse, og gir uttrykk for det syn at retten til reinmerke ikke kan være avhengig av om man er reindrifftsutøver.

Person 3: Gir uttrykk for at han ”har mistet den identitet som han hadde blant reindrifftsamene i over 35 år.” Han sier imidlertid at han fremdeles anser seg som eier av merket, selv om staten har slettet merket fra reinmerke registeret.

Person 4: Vedkommende gir uttrykk for at ”det er underlig at norske myndigheter med et pennestrøk kan rane fra folk det som de har kjøpt og registrert i eget navn.” Han sier videre at dersom slettingen av hans reinmerke eventuelt ble opphevet så ”ville jeg føle at jeg får menneskeverdigheten tilbake, og kan leve uten å tenke på det tapte reinmerket.”

Person 5: Vedkommende gir uttrykk for at han mistet en del av sitt ”liv” og ”formue”. Han gir uttrykk for at reinmerket er viktig for den samiske kulturen, og for hans familie.

Person 6: En livsarving etter avdøde eier av reinmerket gir uttrykk for at farens reinmerke tilhører familien selv om den er slettet av staten, og at merket er viktig for familien.

Person 7: Gir uttrykk for at han ikke kan forstå hvordan reinmerkene kunne bli slettet, Han gir uttrykk for at reinmerket er hans eiendom, og at han fremdeles anser seg som eier av merket selv om staten har slettet det fra registeret.

Person 8: Gir uttrykk for at hun ”aldri har forstått hvordan staten plutselig kunne ta merket fra meg.” Hun gir uttrykk for at hennes reinmerke var en del av hennes identitet.

Person 9: Vedkommende anser retten til reinmerke som en juridisk rettighet, som en personlig rettighet. Han sier at han fremdeles har noen sytningsrein, men at han er tvunget til å bruke klipsmerker fordi hans merke er slettet fra merkeregisteret.

Person 10: Gir uttrykk for at retten til reinmerke er en personlig rettighet. Dette begrunnes blant annet med at ”jeg har betalt for registreringen”... ”og jeg har ikke fått beskjed om at merket var slettet”. Hun anser seg fremdeles som eier av det slettede merket. Hun er videre av den oppfatning at slettingen hadde negative konsekvenser for henne: ”Jeg kunne ikke lenger eie kjørerain. Jeg ble avhengig av å låne [kjørerain] av andre. Jeg hadde tidligere flere kjørerain. Jeg mistet retten til å eie rein, og dermed mistet jeg muligheten til å ferdes i utmarka. Det føles som om jeg er oversett av myndighetene.”

Person 11: ”Jeg har ikke lenger rein, så av den grunn er det ikke behov for merke, men en urett har likevel skjedd. Det har med identiteten min å gjøre. Kjenner fortsatt mitt merke dersom jeg ser det. Selvsagt anser jeg fortsatt [meg selv] som eier av merket.”

Person 12: Vedkommende er av den oppfatning at retten til reinmerke er en personlig rettighet, og at den for han er ”arvegods”. Han betegner slettingen som et statlig ”overtramp”. Han framhever også at reinmerker er viktig for samisk kultur og verddeforhold.

Person 13: Vedkommende betrakter retten til reinmerke som en personlig rettighet, samtidig som at han anser reinmerket for å tilhøre slekta. Han betegner sitt eget reinmerke som ”arvegods”, og karakteriserer statens sletting av merket som ”tyveri”.

Person 14: Vedkommende anser også retten til reinmerke som en personlig rettighet, og at slettingen er en rettighetskrenkelse. Han gir uttrykk for at merket hadde betydning for hans identitet, kultur, økonomi og selvfølelse.

Person 15: Vedkommende arvet reinmerket etter sin bestefar, og anser seg selv som eier på grunnlag av arv. Han betegner slettingen som ”urettferdig”.

Person 16: Vedkommende anser retten til reinmerke som en personlig rettighet. Han gir uttrykk for at reinmerket er viktig for hans identitet og den samiske kulturen i sin alminnelighet.

Person 17: Vedkommende anser også retten til reinmerke som en personlig rettighet. Hun gir uttrykk for at hun ervervet retten til reinmerke ”etter samisk arverett”. Hun fremhever at merket er viktig for hennes identitet, og at hun fremdeles anser seg som eier selv om merket er slettet fra merkeregisteret. Hun betegner slettingen som ”ærekrenkende”.

Person 18: Vedkommende anser retten til reinmerke både som en personlig rettighet og en rettighet som tilhører familien. Hun anser seg selv som eier av merket selv om den er slettet, og betegner slettingen som ”frekkhet” fra myndighetenes side.

Person 19: Vedkommende betegner retten til reinmerke som en juridisk rettighet, og framhever det arverettslige aspektet. Han anser retten til reinmerke som noe som tilfaller slekta. Han betegner slettingen av reinmerket som et statlig ”overtramp”.

Person 20: Vedkommende gir uttrykk for at han ikke ble klar over at hans reinmerke var slettet før i forbindelse med deltakelse i spørreundersøkelsen. Han gir uttrykk for at han anser retten til reinmerke som en juridisk rettighet, både personlig så vel som en familie

rettighet. Han gir uttrykk for at han vurderer å forfølge saken juridisk. Han betegner slettingen som statlig ”frarøving og overtramp”. Han sier at reinmerket alltid har hatt stor betydning for hans selvfølelse og samiske identitet.

Person 21: Vedkommende anser seg selv til å være i besittelse av ”juridisk rett til å beholde reinmerket”. Hun sier at dette er et ”personlig merke som min far anskaffet meg”. Hun gir uttrykk for at ”staten eller reindriften har stjålet og ranet fra meg det som tilhører meg. Hun gir også uttrykk for at hun ”er eier av merket for alltid og evig”, og sier videre at dersom hun ser ”rein merket med mitt merke anser jeg de som mine rein.”

På grunnlag av de svar som kom inn i forbindelse med spørreundersøkelsen synes klart at folk i stor utstrekning anser retten til eget reinmerke er en juridisk rettighet. Videre synes det også å være slik at folk oppfatter denne rettigheten av å være av en slik karakter at staten ikke kan gripe inn i eierforholdet. Slettingen av reinmerkene blir derfor i stor grad ansett som en rettighetskrenkelse. Lignende oppfatninger av retten til reinmerke kommer forøvrig også til uttrykk i ”Samiske sedvaner og rettsoppfatninger: En gjennomgang av arkivmaterialet til Rettshjelpskontoret Indre-Finnmark for tidsrommet 1987-1997”.<sup>8</sup>

## 2.2 Konsekvenser av statens sletting av reinmerker

Spørreundersøkelsen viser at konsekvensene av statens sletting av reinmerker faller inn i tre hovedkategorier:

- Personlige og følelsesmessige negative konsekvenser for de som fikk sine merker slettet;
- Negative konsekvenser for samisk kultur og sosiale relasjoner; og
- Negative økonomiske og praktiske konsekvenser.

---

<sup>8</sup> ”Samiske sedvaner og rettsoppfatninger: En gjennomgang av arkivmaterialet til Rettshjelpskontoret Indre-Finnmark for tidsrommet 1987-1997” inngikk i Justisdepartementets forskningsprosjekt vedrørende samiske sedvaner og rettsoppfatninger. Formålet var å kartlegge eventuelle samiske sedvaner og rettsoppfatninger som har vært gjort gjeldene i forbindelse rettshjelpskontorets arbeid med saker i Indre-Finnmark. Rettshjelpskontorets gjennomgang av arkivmaterialet ble utført i januar 1998.

De personlige og følelsemessige aspektene kommer veldig sterkt fram i svarene på spørreundersøkelsen. Omtrent 63 % av svarene framhever slike aspekter som sentrale negative konsekvenser av statens sletting av reinmerker. Det dreier seg her om personlige og subjektivt opplevde konsekvenser. Disse kan oppsummeres og oppdeles i følgende kategorier:

- Negativ betydning for vedkommendes egen identitet, familiens identitet, og/eller for vedkommendes samiske identitet;
- Redusert selvfølelse og selvbylde;
- Oppgittthet;
- Krenkelse av slektens identitetssymboler, som det ofte er knyttet sterke følelser til blant annet som følge av merkene var ervervet på grunnlag av arv;
- At man er fratatt muligheten til å overføre merket til kommende generasjoner;
- Noen gir også uttrykk for personlig opplevd sorg som følge av deres merke er slettet;
- Noen gir uttrykk for at reinmerket var en del av dem som person, og at det var en del av deres liv.

Omtrent 37 % av svarene på spørreundersøkelsen framhever slettingens negative konsekvenser for den samiske kulturen. Blant disse er det også mange som framhever at slettingen hadde negative konsekvenser for sosiale forhold, spesielt verdde-forholdene mellom fastboende samer og flyttsamer. Oppsummeringsmessig kan disse negative aspektene kategoriseres på følgende måte:

- Noen betegner slettingen som et overgrep mot den samiske kulturen. Det er også av noen gitt uttrykk for at de følte at de ikke lenger var ansett som samer fordi deres merker ble slettet;
- Negative konsekvenser for kulturen som sådan, samt svekket samhold mellom ulike familier;
- Flere framhever slettingens negative konsekvenser for det tradisjonelle verdde-forholdet mellom fastboende samer og flyttsamer.

Omtrent 36 % svarer at slettingen av reinmerket hadde økonomiske og/eller praktiske konsekvenser for dem. Likevel er det kun et fåtall av disse som presiserer disse konsekvensene nærmere. Det antas imidlertid at en av de største negative økonomiske konsekvensene var at man ikke lenger kunne ha egne rein, og at de dermed måtte kjøpe reinkjøtt. I en slik situasjon ble folk også tvunget til å kjøpe skinn for hjemmeproduksjon av bekledning. Videre var salg av reinkjøtt en viktig binæring for mange i Kautokeino, noe som ikke lenger var mulig etter vedtakelsen av reindriftsloven av 1978. En person framhever at hun ikke lenger kunne holde egne kjørerein, og at mulighetene til å ferdes i utmarka dermed ble sterkt redusert.

Reinmerke er for svært mange samer et viktig symbol relatert til slektskap og tilhørighet til det samiske samfunnet. Reinmerker gikk i arv innen slekta, og merkene var derfor viktige for folks tilhørighet og identitet. Barn fikk merker enten ved fødselen eller på et senere tidspunkt under oppveksten, og reinmerker er derfor naturlig en del av folks identitet. Reinmerker var viktig for barns verdighet, økonomi, sosiale status og kultur. Tap av reinmerke er derfor av mange oppfattet som tap av deres verdighet. Reinmerket var også viktig for noen i åndelig forstand fordi det også knyttet mennesket opp mot naturen gjennom rein som var merket med dette merket.

### **2.3 Verdde-forhold**

Blant de forhold som ofte framheves som en negativ konsekvens av slettingen av fastboende samers reinmerker og reguleringen av retten til å holde sytingsrein er svekkelsen av den tradisjonelle samiske verdde institusjonen. Det samiske begrepet ”verdde” kan ikke direkte oversettes til norsk fordi det norske språket mangler et tilsvarende ord. Begrepet verdde er i noen tilfeller forsøkt oversatt til norsk som ”gjestevenn” - mens det samiske begrepet ”verdde-vuohtta” (verdde-forhold) igjen søkes oversatt med ”gjestevennforhold”.<sup>9</sup>

---

<sup>9</sup> NOU 2001:34 Samiske sedvaner og rettsoppfatninger

Verdde-forhold var forhold til gjensidig nytte, som reindriftssamene tradisjonelt hadde både til fastboende i innlandet så vel som ved kysten. To mennesker som hadde et slikt forhold tiltalte hverandre som ”verdde”. I innlandet, som eksempelvis i Kautokeino, var det et spesielt nært forhold mellom reindriftssamer og fastboende samer. Reindriften og fastboende samers næringskombinasjoner var såpass like, og krevde relativt like kunnskaper og ferdigheter, at det muliggjorde en overgang fra fastboende same (dálon) til reindriftssame og omvendt.<sup>10</sup>

Reinhold var tradisjonelt en viktig del av fastboende samers næringskombinasjoner og kultur. Fastboende samer brukte rein som transportdyr, og hadde et mindre antall rein som deres flyttsame verdde passet på (sytingsrein). Sytingsreinhold var meget utbredt i Kautokeino helt fram til reguleringen av reindriften som følge av vedtakelsen av reindriftsloven av 1978.

Sytingsrein er rein som andre eier (fastboende same), men som tas inn i flokken og gjetes av noen som har reindrift som hovednæring (reindriftssame). Kompenasjonen for reindriftssamens arbeid med fastboende samers sytingsrein kunne være ulike tjenester eller godtgjørelse i form av ordinær betaling. Det var for eksempel veldig utbredt at fastboende samer temmet reindriftssamers kjørerein som gjenytelse for reindriftssamens arbeid med deres sytingsrein. Flyttsamene bodde hos sin verdde når de var på kirkestedet. Fastboende samer fisket ofte vinterfisken for flyttsamene. Verdde-forholdet var med andre ord en vennskaps- og bytterelasjon mellom fastboende og reindriftssamer.

En del av de tradisjonelle gjenytelsene for sytingsreinholdet er imidlertid ikke aktuelle i dagens samfunn, deriblant temming av kjørerein og husrom på kirkestedet. Det antas likevel at verdde-forholdene ville vært bevart i en form tilpasset dagens samfunn dersom myndighetene gjennom sin regulering av reindriften ikke hadde bidratt til å utslette denne viktige delen av den samiske kulturen.

---

<sup>10</sup> NOU 2001:34, Kap. 5.3

Manglende verdde-forhold i dagens samiske samfunn har ført til et skille mellom fastboende samer og reindriftssamer – et skille som fram til 1970/80-tallet ikke i like sterk grad eksisterte. Fastboende samer har ikke lenger mulighet til slakte egne rein. Dette fører til at viktig tradisjonell kunnskaper ikke lenger videreføres til nye generasjoner av fastboende samer, herunder kunnskap relatert til samiske mattradisjoner. Det er eksempelvis vanskelig å videreføre kunnskap om samiske mattradisjoner når fastboende samers tilgang til reinprodukter er redusert til kjøp av dypfrost reinkjøtt. Tradisjonelle samiske matretter er i ferd med å forsvinne i fastboende samers kosthold på grunn av manglende tilgang til reinslakt, som for eksempel matretter laget av reinhjerte, lever, blod, tarmer, vev, hode, øyne, og margebein. Dette er reinprodukter som man kun har tilgang til dersom man selv står for slaktingen av rein. Tidligere tiders verdde-forhold førte også til at fastboende ofte deltok i viktige sesongbaserte aktiviteter sammen med reindriftssamene, spesielt i forbindelse med reinmerking, skilling, slakting og delvis også i forbindelse med flytting. Dette forekommer ikke lenger fordi verdde-forholdene ikke lenger er eksisterende.

## **2.4 Saksbehandlingen**

Spørreundersøkelsen viser at svært mange personer er av den oppfatning at de ikke mottok noen form for informasjon om slettingen av reinmerkene. Omtrent 44 % gir uttrykk for at de ikke mottok noen form for informasjon om slettingen, og heller ikke om adgangen til å klage over vedtaket. Omtrent 11 % sier at de var informert om vedtaket, mens resten (45 %) ikke har svart på spørsmålene knyttet til saksbehandlingen. De som svarer på spørsmålet om hvilket språk som ble brukt i den informasjonen som de mottok sier at forvaltningspråket var norsk. På spørsmålet om vedkommende fremmet klage over vedtaket svarer noen at de ikke fremmet klage fordi det likevel ikke ville føre fram. Dette synes å være uttrykk for maktesløshet overfor myndighetene.

Det er vanskelig å trekke særlig entydige konklusjoner om saksbehandlingen på grunn av svarene som man fikk inn i forbindelse med spørreundersøkelsen. Det er ikke mulig å verifisere svarene om saksbehandlingen uten å kryss kontrollere disse opplysningene med

de respektive sakene i reindrifftsforvaltningens saksarkiv. Dette faller imidlertid utenfor rammene av prosjektet, og den fullmakt som SMBS har mottatt fra de som deltok i spørreundersøkelsen. Det er likevel noe overraskende og svært betenkelig at omtrent 44 % av de som besvarte spørsmålene om saksbehandlingen gir uttrykk for at de ikke mottok noen form for informasjon om vedtak om sletting. Dette kan selvsagt skyldes flere forhold, deriblant problemer av språklig karakter.

I den tidligere omtalte rettssaken som ble anlagt mot staten på grunn av slettingen av reinmerker var spørsmålet om saksbehandlingen et sentralt tema. I forbindelse med lagmannsrettens behandling av ankesaken anførte de ankende parter (de som hadde fått sine reinmerker slettet) at reindrifftsstyrets endelige vedtak i merkesaken må oppheves på grunn av saksbehandlingsfeil og etter reglene om myndighetsmisbruk. De ankende partene anførte at vedtakene opprinnelig ble truffet i merkenemnda, og at det følger direkte av den aktuelle forskrift at merkenemnda ikke er tillagt kompetanse til å avgjøre spørsmål om hvem som har kan ha lovlig adgang til eget reinmerke. De framfører videre at det forøvrig også kan være tvil om merkenemnda i det hele tatt tok initiativet til vedtektene. Det indikeres at initiativet i realiteten kom fra reindrifftsstyret, noe som taler for at reindrifftsstyret hadde tatt et forhåndsstandpunkt i saken. De ankende partene anfører at merkenemnda under enhver omstendighet kun tok snevre praktiske og næringsøkonomiske hensyn i forbindelse med vedtakene, og at sakens kulturelle side, og plikten til å ta hensyn til dette i henhold til reindrifftslovens § 1, overhodet ikke ble vektlagt. De ankende parter anfører også at vedtakene er å anse som kollektive og summariske avgjørelser, og at de berørte parter ikke ble varslet på forhånd. Videre anfører de ankende parter at vedtakene må anses som ugyldige etter læren om myndighetsmisbruk, blant annet fordi reindrifftsmyndighetene ikke fulgte opp arbeidet med sletting av reinmerker slik at det framstår som mer eller mindre tilfeldig hvem av de fastboende samer som har fått sine merker slettet og hvem som ikke har fått disse slettet. Det ble anført at dette er forskjellsbehandling som til dels var gjennomført med viten og vilje fra reindrifftsmyndighetenes side. Staten v/Landbruksdepartementet avviste disse påstandene. Med hensyn til vedtaket i merkenemnda ble det fra statens side anført at det faller inn under nemndas skjønnsutøvelse. Staten avviste også at reindrifftsstyret hadde begått noen

saksbehandlingsfeil. Lagmannsretten ga staten fullt medhold med hensyn til at det ikke var begått noen form for saksbehandlingsfeil.

### **3. Begrunnelsen for statens regulering**

Statens uttalte målsetting med lovendringen og slettingen av fastboende samers reinmerker var å sikre de økonomiske og sosiale kårerne for de samer som har reindrift som hovednæring. Det underliggende problemet slik staten så det var utilstrekkelige beiteområder. Reguleringen ble av staten også ansett som positiv for den samiske kulturen som sådan, fordi en sterk reindriftnæring vil bidra til å opprettholde og styrke den samiske kultur.

Statens uttalte målsetting om å styrke reindriftsutøvernes økonomiske og sosiale kår gjennom ovennevnte reguleringer synes ikke å være oppfylt. Lederen for Norske Reindriftssamers Landsforbund (NRL) har nylig framlagt tall som viser at reineiere i flere distrikter i Vest-Finnmark har salgssinntekt som ligger lavere enn minstepensjon og fattigdomsgrensen. Minstepensjon for enslige var 1. mai 2007 kr. 119.820 pr. år, mens den relative fattigdomsgrensen i Norge er på kr. 88.000 pr. år. 13 av 24 distrikter i Vest-Finnmark hadde i sesongen 2006/07 en omsetning av reinkjøtt som var lavere enn minstepensjonen. Beregninger NRK Sámi Radio har gjort med bakgrunn i tall fra reindriftsforvaltningen, viser at de fleste driftsenhetene i Vest-Finnmark har en omsetning som ligger litt i overkant av kr. 100.000 pr. år. Mange reindriftsutøvere har også en årlig omsetning som ligger under den relative fattigdomsgrensen.<sup>11</sup>

Denne situasjonen kan vanskelig betegnes som en situasjon hvor reindriftsutøvernes er sikret gode økonomiske og sosiale kår. Det er også vanskelig å se hvordan en slik situasjon bidrar til å styrke den samiske kulturen. Reguleringen av reindriften har tvert i mot i en viss utstrekning bidratt til å svekke den samiske kulturen fordi den i dag i det vesentlige er basert på norsk tenkning, organisering og forvaltning.

---

<sup>11</sup> NRK Sámi Radio, 09.10.2007, *Inntekt mindre enn en minstepensjonist*, [http://www.nrk.no.kanal/nrk\\_radio/1.3652963](http://www.nrk.no.kanal/nrk_radio/1.3652963)

#### **4. Noen rettslige betraktninger**

Sakens to mest sentrale rettslige problemstillinger er (1) statens adgang til å regulere reindriftsnæringen, og (2) statens forpliktelse til å respektere og beskytte samisk kultur. Det er skjæringspunktet mellom disse to forhold som på mange måter er sakens juridiske kjerne.

Spørsmålet om statens forpliktelse til å beskytte samisk kultur er et sentralt tema i saken vedrørende fastboende samers rett til reinmerke, og deres sedvanemessige rett til å ha sytingsrein. Dette ble også framhevet som et vesentlig punkt i det tidligere omtalte søksmålet fra 17 reineiere i Kautokeino som hadde fått sine merker slettet. Den samiske parten anførte at det gjennom alle tider har vært et nært samarbeid mellom den fastboende samiske befolkningen og flyttsamene. Dette samarbeidet, eller verdde-instituttet, har dype historiske og kulturelle røtter. I det norske språket eksisterer det ikke noe særskilt begrep for verdde, men i hovedsak uttrykker dette et særlig nært samarbeids- og sosialt forhold mellom fastboende samer og flyttsamene.

Verdde-instituttet var i hevd i Kautokeino helt fram til staten foretok den dramatiske reguleringen av reindriften på 1970/80-tallet. Verdde-instituttet er antakelig like gammelt som selve tamreindriften slik vi kjenner den i dag, og for samene i Indre-Finnmark, har sytingsreinholdet og dermed verdde-tradisjonen helt fram til vår tid vært avgjørende for evnen til å overleve. Verdde-instituttet er uløselig knyttet til hold av sytingsrein, og instituttet er også en viktig del av den samiske kulturen. Det forhold at verdde-tradisjonen ble utslettet som følge av statens regulering av reindriften er sannsynligvis en medvirkende årsak til at forholdet mellom fastboende samer og flyttsamer til tider kan være anspent, spesielt med hensyn til bruk av utmarksressursene. Statens regulering av reindriften bidro til en splittelse i det samiske samfunn ved at man gjennom reguleringen innførte et klart skille mellom fastboende samer og flyttsamer, og deres rettigheter. Fastboende samers rettigheter i forhold til tradisjonelle næringer og utmarksbruk ble kraftig redusert.

Fra statens side ble det i liten grad tatt hensyn til at fastboende samers reinhold også var en viktig del av det materielle grunnlaget for samisk kultur. Staten fokuserte på det rene næringsselementet. I prinsippet konkluderte staten med at en reindriftsnæring basert på norsk tenkning er bedre for den samiske kulturen enn den reindrifftsutøvelsen som hadde utviklet seg gjennom tidene. Staten betegner også saken som en “intern interessekonflikt mellom grupperinger i den samiske befolkningen” som Stortinget ut fra en samlet vurdering av næringspolitiske og kulturpolitiske spørsmål har regulert.<sup>12</sup>

Det kan imidlertid også anføres at denne saken utviklet seg til en slik interessekonflikt som følge av en statlig regulering som i liten grad to hensyn til sedvanerettslige forhold. Reindrifftsloven av 1978 brøt med samisk sedvanemessig skikk og bruk i reindriften på et vesentlig punkt, nemlig innføring av driftsenhet. Det framstår dermed som noe urimelig å framstille saken som en interessekonflikt mellom grupper i det samiske samfunnet, og at staten nærmest var tvunget til å gi inn å regulere forholdene. Det er utvilsomt slik at interessekonflikten oppsto som følge av statens regulering, og at det dermed ikke er slik at der var en sterk interessekonflikt mellom samiske grupperinger som staten måtte løse gjennom en slik regulering.

De samiske partene i den omtalte rettssaken anførte under ankesaken at det forhold at de fastboende samer holdt sytingsrein under eget merke ga dem en særlig interesse i den totale drift av flyttsamens flokk, og dermed dannet basis for samarbeidsforholdet (verddeforholdet). Det ble framhevet at slike verdde-forhold er meget vesentlig i samisk tradisjon og kultur. Ankepartene henviste i den forbindelse til at heller ikke reindrifftsforvaltningen på det aktuelle tidspunktet hadde våget å ta den fulle konsekvens av at de fastboende samers reinmerker var slettet. Det ble vist til at den daværende reindriftssjefen under rettssaken hadde uttrykt at ”de fastboende fortsatt kan holde sytingsrein, men disse kan ikke ha eget merke som tidligere. Disse sytingsreinene vil i så fall bære merket til den enkelte reindriftssame, men kan i tillegg ha øreklips som atskiller sytingsrein fra

---

<sup>12</sup> Hålogaland Lagmannsrett, sak nr. 104-1992 A, side 20 (Staten v/Landbruksdepartementets anførsel i ankesaken).

reindrifftsutøverens rein.” Uttalelsen fra reindriftssjefen er overraskende fordi den er i strid med statens uttalte målsetting for reguleringen; nemlig å redusere antall rein for å sikre heltidsutøvernes rein mer tilgjengelig beiteområder. Reindriftssjefen ga altså uttrykk for at de fastboende samer fortsatt skal kunne holde sytingsrein, men at de ikke lenger kan bruke eget merke. Det framstår dersom som noe uklart om den daværende reindriftssjefen var av den oppfatning at det kun var reinmerkene som var problemet, eller antallet sytingsrein eid av fastboende samer. Dette er i beste fall en indikasjon på at statlige myndigheter ikke hadde særlig klare tanker om hva man ønsket å oppnå gjennom reguleringen og hvilke konsekvenser reguleringen ville ha for den fastboende samiske befolkningen.

Reindrifftslovgivningen betrakter et reinmerke som et identifikasjonsmerke hvorigjennom eierskapet til rein fastsettes; reinens eier anses å være den som er registrert som eier av det reinmerket som er skåret inn i ørene på vedkommende rein. Reinmerket er direkte knyttet opp mot retten til å drive reindrift som næring, og det har ingen rettslig status i norsk lovgivning utover å det å være et identifikasjonsmerke for reieneierskap. All tamrein skal være merket med eierens merke. Alle registrerte reinmerker i Norge finnes i et merkeregister. Det finnes også egne områdevis merkeprotokoller. I henhold til merkeforskriftene skal reinen øremerkes ved snitt i ørene med eierens registrerte merke. Det er kun de som har rett til å utøve reindrift – med andre ord de som har driftsenhet – som kan få registrert eget reinmerke.

I henhold samisk rettsoppfatning er imidlertid retten til reinmerke ofte ansett som en rettighet, en hevdvunnen rettighet, som eksisterer uavhengig av lovgivning. Samer er også ofte av den oppfatning at et reinmerke er en ”formuesgjenstand” i personlig eierskap. I samisk rettstenkning har reinmerker således også en rettslig status utover det å være et identifikasjonsmerke for reieneierskap.

De ankende parter i den ovennevnte rettssaken anførte at det ”for en same, enten han er fastboende eller reindrifftsutøver, vil retten til eget reinmerke innebære en verdi utover det rent symbolske, og det oppfattes av den samiske befolkning som en nedarvet rettighet...

Disse har gått i familien gjennom flere slektsledd, og i samisk rettstenkning er merkene tilknyttet eiendomsrett som om de er en gjenstand.” de anførte videre at det å ”frata en same reinmerket, selv om han er fastboende og har sitt yrke knyttet til annen næring enn reindrift, vil dessuten ikke bare være å frata han noe han har eiendomsrett til, men innebærer også at hans identitet som same betydelig svekkes.”<sup>13</sup> Lagmannsretten sluttet seg imidlertid ikke til dette syn, og de samiske ankepartene fikk således ikke medhold.

Spørsmålet om fastboende samer har en sedvanemessig rett til å holde sytingsrein i eget merke var et hovedtema i rettssaken. De samiske ankepartene vant ikke fram med sine anførsler. Lagmannsretten konkluderte med at reindriftsloven gir en uttømmende regulering av retten til å utøve reindrift, og at det derfor ikke foreligger noen annet rettslig grunnlag for å holde sytingsrein. Spørsmålet om retten til reinmerke er nært knyttet til spørsmålet om retten til å holde sytingsrein under eget reinmerke, med dette kan også vurderes isolert fra spørsmålet om retten til å ha sytingsrein. Med andre ord blir da spørsmålet om retten til eget reinmerke også er en rettighet som har et rettslig grunnlag utenfor reindriftsutøvelsen.

Reinmerke er i utgangspunktet et mønster. Et reinmerke kommer ikke til uttrykk i fysisk forstand før merket snittes eller skjæres i ørene i samsvar med mønsteret. I norsk lovgivning betrakter man reinmerket kun å eksistere i fysisk forstand, og man ser derfor bort fra det forhold at reinmerket også er et mønster i personlig eierskap. Eksempelvis er det relativt utbredt i Kautokeino at personer får spesiallaget smykker utformet som deres personlige reinmerke, herunder ørepynt og brosjer. Det vil bli ansett som tyveri eller misbruk av merket dersom uvedkommende får laget en slik smykkegjenstand utformet som reinmerket til en annen person. Mange samer synes å være av den oppfatning at et deres reinmerke er et patentert mønster som de har enerett til.

Reinmerket som mønster har mange likhetstrekk med definisjonen av ”mønster” i mønsterlovens § 1.<sup>14</sup> Det framgår av mønsterlovens § 1 (2) at den som har frambrakt et

---

<sup>13</sup> Hålogaland Lagmannsrett, 30. november 1992 (sak104/1992 A), side 6.

<sup>14</sup> Lov om mønster av 29. mai 1970 nr. 33.

mønster eller den til hvem hans rett har gått over, kan ved registrering oppnå enerett til å utnytte mønsteret i nærings- eller driftsøyemed. Det offentlige registeret for reinmerker har på mange måter samme funksjon som mønsterregisteret, blant annet fordi merkeregisteret identifiserer merkets eier og gjør det vanskelig for uvedkommende til å benytte seg av merket. Statens sletting av reinmerker bidro til at fastboende samers reinmerker ikke lenger var sikret mot misbruk, og i prinsippet kan hvem som helst som oppfyller kravene for å drive med reindrift søke om å få registrert et slettet reinmerke som sitt eget merke.

Statens rett til å regulere reindriftnæringen omfatter retten til fastsette visse vilkår for tilgangen til næringen. Dette betyr imidlertid ikke at Staten uten videre også har adgang til å slette folks reinmerker. Det samme må gjelde i forhold til omfordeling av slettede reinmerker. Slettede reinmerker kan vanskelig overføres til nye eiere uten at opprinnelig eier samtykker til slik overføring.

Retten til reinmerke ble utførlig diskutert under arbeidet med reindriftsloven av 1933. Det var den gang en viss uenighet om hvor mange reinmerker den enkelte reieneier kunne ha. Den såkalte Finnmark-kommisjonen av 1909 hadde foreslått at hver reieneier bare skulle ha ett reinmerke med bi-merke for familiemedlemmer. Det framkommer av saksdokumentene at Lappefogd Brede fant forslaget urimelig. Han ga uttrykk for at det var vanlig at en reieneier hadde flere merker, og hvis det ble påbudt å ha bare et merke, ville en rekke merker som ble ansett å tilhøre en familie falle i det fri og bli tatt i bruk av uvedkommende. Ifølge lappefogd Brede hadde reinmerket *”fra urgammel tid av været betraktet som en eiendomsgjenstand.”*<sup>15</sup> Diskusjonen under arbeidet med 1933-loven viser også at man skilte mellom retten til å *eie* flere merker, og retten til å *bruke* reinmerker. Diskusjonene under arbeidet med 1933-loven er interessante i forhold til spørsmålet om staten kan frata folk eiendomsretten til eget reinmerke. Det var på 1930-tallet langt på vei akseptert at retten til reinmerke var å betrakte som en eiendomsgjenstand, og at dette bygget på samisk rettsoppfatning. Dette aspektet er fraværende i diskusjonene under arbeidet med 1978-loven, og spørsmål knyttet til retten

---

<sup>15</sup> Se NOU 2001:34 om samiske sedvaner og rettsoppfatninger (Kap 8 reindriftsloven av 12. mai 1933).

til reinmerke ble ikke engang gjenstand for høring i forkant av Stortingets behandling av lovforslaget. Statens holdning i forhold til spørsmålet om retten til reinmerke har med andre ord endret fra at man på 1930-tallet aksepterte at reinmerke i henhold til samisk rettsoppfatning var å anse som en personlig eiendomsgjenstand, til at man på midten 1970-tallet ikke lenger vektla rettighetsaspektet. Slettingen av reinmerkene på 1970-tallet viser at staten anså seg berettiget til å slette personlige reinmerker. I diskusjonen om retten til reinmerke er det viktig å skille mellom spørsmålet om retten til reinmerke som sådan fra spørsmålet om retten til næringsutøvelse innenfor reindriften. Statens adgang til å regulere reindriften som næring er ikke uten videre sammenfallende med statens rett til å frata folk retten til å eie sitt eget reinmerke. Reinmerkene hovedformål har alltid vært å identifisere eierskap til rein, men merkenes betydning for eieren går utover dette praktiske formålet. Som det framkommer fra svarene i spørreundersøkelsen er elementer som kultur, tilhørighet, identitet og selvfølelse nært knyttet opp mot reinmerket.

Erik Solem gir i ”Lappiske rettsstudier” uttrykk for at ”blandt de sydligste boende lapper i Norge og visstnok også i Sverige hersker det en oppfatning at renmerkene er gjenstand for eiendomsrett og derfor kan selges. Om en renlapp ved arv eller på annen måte er blitt eier av et renmerke, kan han nekte andre å gjøre bruk av det, selv om han selv ikke bruker det på sine ren. Gode renmerker kan derfor ha en ganske stor verdi i handel ogandel. Denne oppfatning er ikke gjeldende i Finnmark.”<sup>16</sup> Dette viser at retten til reinmerke betraktes som en eiendomsgjenstand selv om merket ikke er i bruk. Solem gir her uttrykk for at en slik oppfatning imidlertid ikke er gjeldende i Finnmark. Solems arbeid som Sorenskriver i Tana i begynnelsen av forrige århundre ga han innsikt i samiske forhold i Øst-Finnmark, mens det må antas at hans kunnskap om forholdene i Kautokeino var svært begrenset. Hans oppfatning av at samene i Finnmark ikke oppfatter reinmerke som eiendomsgjenstand kan ikke være dekkende for hele fylket. Spørreundersøkelsen utført i Kautokeino, samt den tidligere omtalte rettssaken, viser klart at folk i Kautokeino i stor utstrekning oppfatter reinmerke som en eiendomsgjenstand.

---

<sup>16</sup> Erik Solem (1970) *Lappiske rettsstudier*, side 227.

Det kan stilles spørsmålsteget ved hvordan reindrifftsloven av 1978 ble anvendt i forhold til spørsmålene om fastboende samers rett sytingsrein og deres rett til reinmerke. Statlige myndigheter anvendte loven som en reguleringslov for næringsvirksomhet helt frigjort fra samisk kultur og tradisjon. Domstolene hadde i den tidligere omtalte rettssaken ingen innvendinger mot slik anvendelse. Dette til tross for at det framgikk av lovens § 1 at det ved anvendelsen av loven skal tas hensyn til samisk kultur. Kravet om man ved gjennomføringen av reindrifftsloven skal ta hensyn til samisk kultur er av selvstendig betydning i forhold til de angjeldende spørsmål.

Reindrifftsloven gir hjemmel til å gjennomføre nødvendig regulering av reintallet slik at dette kan avpasses etter beitegrunnlaget til enhver tid. Men en slik regulering må gjennomføres på en slik måte at reindrifften bevares som en viktig faktor i samisk kultur. Fastboende samers rett til å ha et visst antall sytingsrein - tilpasset beitegrunnlaget - er viktig i så henseende. Å være eier av rein med eget merke er i seg selv meget viktig i det samiske samfunnet. Dersom man mister retten til eget reinmerke, vil det for både fastboende samer og flyttsamer gå utover deres identitet som same. Uten reinmerke er det heller ikke mulig å opprettholde det tradisjonelle verdde-instituttet i Kautokeino. Verdde-tradisjonen er viktig for den enkelte fastboende same så vel som for den enkelte flyttsame, og den har også en viktig sosial funksjon. Forarbeidene til 1978-loven inneholder ingen prinsipielle drøftelser av disse aspektene ved reindrifften i Indre-Finnmark, noe som innebærer at grunnlaget for de vurderinger som lovteksten og forvaltningspraksisen gir uttrykk for var mangelfull.

De ankende samiske partene i den tidligere omtalte rettssaken anførte da også at reindrifftslovens innhold kom fullstendig overraskende på befolkningen i Kautokeino, og dette gjaldt ikke bare fastboende samer, men også en rekke flyttsamer. De henviser i den forbindelse til mange avisoppslag og leserinnlegg i anledning det initiativ som reindrifftsadministrasjonen tok i 1981 for å få slettet reinmerker. De ankende parter viser også til at ”Ole Henrik Magga, som senere ble Sametingets president, har også som vitne forklart at han deltok i arbeidet med å oversette loven til samisk, men han tenkte ikke den gang på at loven ville kunne få slik innvirkning uten at dette var skikkelig utredet på

forhånd.”<sup>17</sup> Forarbeidene til reindrifftsloven gir en viss indikasjon på at det var meningen å avvikle sytingsreinholdet, men dette kommer imidlertid ikke til uttrykk på en slik måte at dette skal skje på tvers av hensynet til samisk kultur.

Menneskerettighetene gjelder for alle sider av utøvelsen av forvaltningsmyndighet, deriblant forvaltningens saksbehandling, vedtak og gjennomføring av vedtak som har direkte betydning for de aktuelle individer eller grupper. Forvaltningen skal treffe avgjørelser og gjennomføre disse i tråd med de kravene menneskerettighetene stiller. Dette framgår blant annet i Sivilombudsmannens årsmelding for 1990 hvor det sies at det er forvaltningens plikt til å se til at statens folkerettslige forpliktelser gjennomføres, og at det ikke ville samsvare med god forvaltningsskikk dersom forvaltningen skulle unnlate å respektere og følge opp Norges internasjonale forpliktelser. Sivilombudsmannen sier også at forvaltningen skal av eget tiltak ta hensyn til forpliktelsene som følger av menneskerettighetskonvensjonene, både ved utformingen av generelle forskrifter og ved tolkning eller skjønnsutøvelse i enkeltsaker.<sup>18</sup>

Forarbeidene til 1978-loven, og reindrifftsforvaltningens saksbehandling i forbindelse med vedtak om sletting av et stort antall reinmerker, inneholder ingen redegjørelse av relevante bestemmelser folkeretten. Norge var på det aktuelle tidspunktet forpliktet etter FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP). Denne konvensjonen inneholder noen sentrale bestemmelser med stor relevans i forhold til samiske rettigheter – herunder konvensjonens artikkel 27.

SP artikkel 27 omhandler rettigheter for enkeltindivider tilhørende minoriteter eller urfolk. Rettighetene som er nedfelt i SP artikkel 27 er individuelt anslått. Rettighetene i artikkel 27 har likevel også et klart kollektivt aspekt fordi det framgår av bestemmelsen at disse rettighetene skal kunne nytes innenfor et kollektivt fellesskap. Med andre ord inneholder bestemmelsen i tillegg til individuelle rettigheter også et vern for gruppen som sådan. Det framgår av artikkel 27 at det:

---

<sup>17</sup> Hålogaland Lagmannsrett, sak nr. 104/1992 A, side 8.

<sup>18</sup> Sivilombudsmannens (Stortingets ombudsmann for forvaltningen) årsmelding for 1990.

*”I de stater hvor det finnes etniske, religiøse eller språklige minoriteter, skal de som tilhører slike grupper ikke nektes retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, bekjenne seg til og utøve sin egen religion, eller bruke sitt eget språk.”*

Artikkel 27 identifiserer rettssubjektet som ”personer som tilhører etniske, religiøse eller språklige minoriteter”. Selv om bestemmelsen ikke inneholder en uttrykkelig henvisning til urfolk, er det likevel klart at urfolk også omfattes av artikkel 27. FNs menneskerettighetskomité har ved flere anledninger slått fast at urfolk også er beskyttet under artikkel 27, deriblant gjennom komiteens generelle fortolkning av bestemmelsen (General Comment No. 23)<sup>19</sup> og gjennom behandlingen av ulike individuelle klagesaker.<sup>20</sup> Komiteen har også ved flere anledninger omtalt samiske rettigheter etter artikkel 27 i forbindelse med vurderingen av de nordiske staters nasjonale gjennomføring av konvensjonen. I samsvar med SP artikkel 27 har urfolkspersoner rett til å dyrke sin kultur sammen med andre medlemmer i gruppen.

Bestemmelsen i SP artikkel 27 er sentral blant annet i forhold til problemstillingen vedrørende urfolks rett til deltakelse i beslutningsprosesser. Bestemmelsens ordlyd gir ingen direkte veiledning i forhold til denne problemstillingen, og man må derfor se nærmere på den praksis som menneskerettighetskomiteen har utviklet. I vurderingen av hvorvidt ulike former for inngrep i det materielle grunnlaget for urfolks kultur er en krenkelse av rettighetene i artikkel 27 tar FNs menneskerettighetskomité blant annet hensyn til om urfolk er blitt konsultert. Hvorvidt de berørte, eller deres representanter, er blitt konsultert av myndighetene før vedtak ble fattet er en viktig del av vurderingen av

---

<sup>19</sup> United Nations Human Rights Committee: CCPR General Comment No. 23 (Article 27).

<sup>20</sup> Ivan Kitok v. Sweden, Communication No. 197/1985. Bernard Ominayak, Chief of the Lubicon Lake Band v. Canada, Communication No. 167/1984. I. Länsman et al. v. Finland, Communication No. 511/1992. J. Länsman et al. v. Finland, Communication No. 671/1995.

hvorvidt urfolks rettigheter i henhold til artikkel 27 er krenket. Dette er lagt til grunn i menneskerettighetskomiteens behandling av flere individuelle klagesaker.<sup>21</sup>

På bakgrunn av bestemmelsen i SP artikkel 27 kan det stilles spørsmål om saksbehandlingen i reinmerkevedtaket oppfyller de krav som menneskerettighetskomiteen stiller med hensyn til urfolks deltakelse i slike prosesser. Samiske hovedorganisasjoner ble konsultert i saksprosessen, men disse var i liten grad representative for de personer som fikk sine merker slettet. Med andre synes det å være slik at de grupper som ble direkte berørt i negativ forstand ikke ble gjenstand for konsultasjoner i lovgivningsprosessen. Det bør i denne sammenheng tas hensyn til at dette er en sak av stor betydning for det samiske samfunn, herunder hva angår rettigheter, økonomi, kultur og sosiale forhold. Det bør også her legges til grunn at det tyder på at svært få i det samiske samfunnet var klar over hvilke konsekvenser endringene ville medføre.

Kulturvernet i SP artikkel 27 omfatter også det materielle grunnlaget for samisk kultur. Samiske landområder og ressursene er anerkjent som en viktig del av det materielle grunnlaget for samisk kultur. FNs menneskerettighetskomité, som har ansvaret for å overvåke gjennomføringen av SP-konvensjonen, har konkludert med at samisk reindrift faller inn under artikkel 27 fordi den er en sentral del av den samiske kulturen.<sup>22</sup> Det kan imidlertid ikke legges til grunn at det kun er reindriftsnæringen slik vi kjenner den i dag som er vernet under artikkel 27. Fastboende samers reindrift eller reinhold kan vanskelig anses å ha noe svakere vern under artikkel 27 enn det ”ordinær” reindrift er tilgodesett med. Dette fordi fastboende samers reindrift ikke kan anses for å være mindre viktig for den samiske kulturen, spesielt hva angår de fastboende samers kultur.

Staten er under SP artikkel 27 forpliktet til ikke å vedta eller tillate tiltak som i betydelig grad kan skade de grunnleggende vilkår for samisk kultur og samiske næringer. Hva

---

<sup>21</sup> Martin Scheinin “The Right to Enjoy a Distinct Culture: Indigenous and Competing Uses of Land’ - The Jurisprudence of Human Rights – A Comparative Interpretative Approach (Orlin – Rosas – Scheinin, eds.), Syracuse University Press.

<sup>22</sup> Ivan Kitok v. Sweden (Communication 197/1985).

angår samiske næringer kan man vanskelig skille mellom kombinasjonsnæringer enenæringer.

Vurderingen av skadevirkningenes karakter og omfang er et sentralt moment når det foretas vurderinger om hvorvidt rettighetene under SP artikkel 27 er krenket. I følge praksis i FNs menneskerettighetskomité må slik vurdering skje på individuelt grunnlag. Dette betyr at vurderingen av reinmerkevedtakets konsekvenser for samisk kultur må vurderes på individnivå. Det er ikke tilstrekkelig med kun en samlet vurdering for reindriftsnæringen. Dette er en konsekvens av at bestemmelsen i artikkel 27 inneholder individuelle rettigheter. Spørsmålet i relasjon til artikkel 27 blir derfor i stor grad om den enkelte reiseierens rett til å utøve sin kultur sammen med andre i gruppen er krenket, dette gjelder for både fastboende så vel som flyttsamer.

Hålogaland Lagmannsrett betegner reinmerkesaken som en ”intern interessekonflikt mellom grupperinger i den samiske befolkningen.” Lagmannsretten legger til grunn at reguleringen er gjort til reindriftens beste, og i samsvar med de forhold som etter en totalvurdering best tjener de samiske interesser. Lagmannsretten gir uttrykk for at det ikke kan legges vekt på ”en del samer er uenig i denne prioriteringen.”<sup>23</sup> Retten begrunner dette med at reindrift som rettighet har aldri vært forbeholdt den enkelte same. Det som lagmannsretten imidlertid ser bort i fra i sin vurdering er at SP artikkel 27 anslår individuelle rettigheter, og en persons reindriftutøvelse er individuelt vernet under bestemmelsen. Dette fordi slik reindriftsutøvelse er en del av det materielle grunnlaget for samisk kultur. Med andre kan man vanskelig uten videre konkludere med at SP artikkel 27 absolutt ikke er krenket fordi reindriftsretten i Norge er ansett som en kollektiv rettighet for samene. Dette fordi vurderingen av dette spørsmål må skje på individuelt grunnlag.

Spørsmål knyttet til reindriften økonomiske bærekraften var sentral i statens regulering av reindriften. Reguleringen ble foretatt med den målsetting å styrke reindriftens økonomi. I vurderingen av økonomisk bærekraftighet burde man imidlertid også vurdert

---

<sup>23</sup> Hålogaland Lagmannsrett, sak 104/1992 A, side 20.

hvilke konsekvenser reguleringer ville få for den økonomiske bærekraften for kombinasjonsnæringsdriftene – altså alle de personer som hadde reindrift eller reinhold som en viktig del av deres økonomi.

Oppsummeringsmessig kan det sies at SP artikkel 27 etablerer vern for samisk reindrift, fordi den er en sentral del av det materielle grunnlaget for samisk kultur. Det er imidlertid ingen holdepunkter som tilsier at fastboende samers reindrift eller reinhold på noen måte skulle ha et svakere vern under artikkel 27 enn det vernet som den ”ordinære” reindriftnæringen har. Staten skal ikke vedta eller tillate tiltak som i betydelig grad svekker de grunnleggende vilkår for samisk kultur og næringer, herunder kombinasjonsnæringer. Staten er forpliktet til å gjennomføre konsultasjoner med berørte samer før vedtak fattes i slike saker. Vedtakets konsekvenser for samisk kultur må også vurderes på individuelt grunnlag fordi rettighetene i SP artikkel 27 er individuelt anslått. Konsekvensutredninger må derfor omfatte alle berørte reindriftsutøvere, siidaer og distrikter. Det er ikke tilstrekkelig med en konsekvensutredning som tar sikte på å kartlegge de samlede konsekvensene for den reindriftssamiske kulturen i fylket.

#### **4.1 Nyere folkerettslig utvikling**

Spørsmålet om urfolks rett til kultur belyses her i forhold til ILO konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater av 1989 og FN-erklæringen om urfolks rettigheter av 2007. Disse instrumentene var riktignok ikke gjeldende på det tidspunkt da de aktuelle reinmerkene ble slettet, men det er likevel av interesse å belyse problemstillingene opp mot nyere folkerettslig utvikling fordi dette kan ha betydning i forhold til spørsmålet om statens eventuelle plikt til å gjenopprette en tidligere rettighetssituasjon. Spørsmålet om staten faktisk er å anse som forpliktet til å gjenopprette den tidligere rettighetssituasjonen er imidlertid ikke drøftet nærmere i denne rapporten fordi dette faller utenfor formålet med rapporten.

Det konstateres innledningsvis at fastboende samer faller inn under definisjonen av hvem som er å anse som urfolk etter ILO konvensjonen. Det framgår av artikkel 1 (1) (b) at

urfolk er: ”folk i selvstendige stater som er ansett som opprinnelige fordi de nedstammer fra de folk som bebodde landet eller en geografisk region som landet tilhører, på det tidspunkt da erobring eller kolonisering fant sted eller de nåværende statsgrenser ble fastlagt og som – uavhengig av sin rettslige stilling - har beholdt noen eller alle av sine egne sosiale, økonomiske, kulturelle og politiske institusjoner.”

I henhold til ILO konvensjonens artikkel 2 (2) (b) er staten forpliktet til å iverksette tiltak for å fremme full virkeliggjøring av samenes sosiale, økonomiske og kulturelle rettigheter med respekt for deres sosiale og kulturelle identitet, skikker og tradisjoner og for deres institusjoner. Det framgår videre av artikkel 5 (b) at staten skal respektere urfolks sosiale, kulturelle og åndelige verdier, virksomhet og institusjoner. Reinmerke og sytingsreinhold er som nevnt ovenfor viktige deler av samisk kultur, tradisjon, sosiale relasjoner og identitet.

Konvensjonens artikkel 6 fastslår at regjeringen skal konsultere vedkommende folk, gjennom hensiktsmessige prosedyrer og spesielt gjennom deres representative institusjoner, når det overveies å innføre lovgivning eller administrative tiltak som kan få direkte betydning for dem. Det framgår videre at konsultasjoner som finner sted ved anvendelse av konvensjonen, skal foregå med god vilje, i former som er tilpasset forholdene, og med den målsetting å oppnå enighet om eller tilslutning til de foreslåtte tiltakene. Det synes klart at fastboende samer eller deres representanter ikke ble konsultert i forbindelse med arbeidet med reindriftsloven av 1978, og at den omfattende reguleringen kom som en stor overraskelse for de fleste fastboende samer.

Det framgår av ILO konvensjonen artikkel 8 at det ved anvendelse av nasjonale lover og forskrifter overfor urfolk, skal det tas tilbørlig hensyn til deres sedvaner eller sedvanerett. Urfolk skal ha rett til å beholde sine egne sedvaner og institusjoner når disse ikke strider mot grunnleggende rettigheter fastlagt i nasjonal rettsorden og mot internasjonalt anerkjente menneskerettigheter. Når det er nødvendig, skal det etableres prosedyrer for å løse konflikter som kan oppstå ved gjennomføringen av dette prinsippet.

Spørsmålet om retten til å holde sytingsrein er også knyttet opp mot spørsmålet om fastboende samers rett til å bruke landområder som de tradisjonelt har benyttet til livsopphold. Artikkel 14 slår fast at det skal treffes tiltak for å sikre urfolks rett til å bruke landområder som de tradisjonelt har hatt tilgang til for sitt livsopphold og sin tradisjonelle virksomhet.

Artikkel 11 i FN-erklæringen om urfolks rettigheter – som ble vedtatt av FNs generalforsamling i september 2007 – bestemmer at urfolk har rett til å praktisere og revitalisere deres kulturelle tradisjoner og sedvaner.<sup>24</sup> Dette innbefatter retten til å opprettholde, beskytte og utvikle tidligere, nåværende og framtidige kulturelle manifestasjoner. Staten er forpliktet til - gjennom effektive tiltak - å avhjelpe rettighetssituasjonen for urfolks kulturelle, intellektuelle og åndelige eiendom som er fratatt dem uten deres frie og informerte forhåndssamtykke.

## **II. Bruk av rein i samisk utmarksutøvelse**

Fastboende samers bruk av rein som transportmiddel var inntil relativt nylig en sentral forutsetning for samisk utmarksbruk. Som følge av at reinmerkene til fastboende samer ble slettet ble også deres mulighet til å benytte seg av rein utmarksutøvelsen effektivt fjernet, fordi man ikke lenger kunne holde rein under eget merke. Dette var imidlertid ikke den eneste årsaken til bruk av rein som transportmiddel ble sterkt redusert og etter hvert ble historie. Den tekniske utviklingen i samfunnet og tidspressfaktoren er en kraftig medvirkende årsak til at dagens samiske utmarksutøvelse er sterkt motorisert.

Det gjennomførte prosjektet har også hatt som målsetting å kartlegge folks syn på om bruk av rein har plass i dagens samiske utmarksutøvelse, som et miljøvennlig og kulturbasert alternativ til moderne transportmidler. Man tok sikte på å kartlegge folks oppfatninger av hvilke konsekvenser, positive så vel som eventuelle negative konsekvenser, slik bruk av rein i utmarksutøvelsen vil kunne få for samfunnet i

---

<sup>24</sup> FN dokument: A/61/L.67, 12. september 2007.

Kautokeino. Et eget spørreskjema ble utarbeidet og sendt til alle husstandene i kommunen (se vedlegg 2).

Sámi bivdo- ja meahcástansearvi (SBMS) mottok imidlertid bare 19 svar på spørreundersøkelsen. Dette representerer en så vidt liten andel av den samlede befolkningen i Kautokeino kommune at materialet ikke gir noe representativt bilde av folk oppfatninger av disse spørsmålene. SBMS har likevel her valgt å gi en kort redegjørelse av de syn som er formidlet gjennom spørreundersøkelsen.

21 % av de som deltok i spørreundersøkelsen var av den oppfatning at rein ikke lenger har noen plass i samisk utmarksutøvelse. Dette ble av noen begrunnet med at reinhold og temming av rein er for arbeidskrevende, og at dette vil komme i tillegg til selve utmarksutøvelsen. Noen var av den oppfatning at rein kanskje kan benyttes innenfor turistnæringen, men altså ikke som del av den ordinære utmarksutøvelsen. De fleste av disse var av den oppfatning at bruk av rein har positive sider, først og fremst positive miljømessige konsekvenser. Det ble av noen anført at bruk av rein også vil ha negative konsekvenser, i første rekke økonomiske konsekvenser – som følge av at utmarksutøvelsen vil bli mer tidkrevende. De fleste som var av den oppfatning at rein ikke lenger har noen plass i samisk utmarksutøvelse ga likevel uttrykk for at bruk av rein har flere positive enn negative konsekvenser. De positive konsekvensene ble sagt å være følgende: (1) positive helsemessige konsekvenser, fordi man må bevege seg mer og på en mer naturlig måte; (2) positive økonomiske konsekvenser fordi det ville gi reduserte driftskostnader; og (3) positive konsekvenser for kulturen, fordi bruk av rein bidrar til å opprettholde kulturen og tradisjonell kunnskap. En av de som forøvrig var negativ til bruk av rein i utmarksbruken ga imidlertid uttrykk for at man muligens vil oppnå mindre press i enkelte utmarksområder. Med unntak av en av de som var negativ til bruk av rein var det ingen av de som så noen potensielle konflikter mellom fastboende samer og flyttsamer som følge av bruk av rein i utmarksutøvelsen. Det var delte meninger om hvorvidt man eventuelt burde merke slike rein med tradisjonelle reinmerker eller klipsmerker. Alle av disse ga uttrykk for en oppfatning av at reinhold ikke kan anses som en særlig næringsrett som kun tilfaller de som har fått tildelt en driftsenhet etter

reindriftslovens bestemmelser. En av svarene begrunnet sitt standpunkt med at "alle samer har hevdvunnet rettighet til å ha rein, det hører til den samiske slekt – og ingen same har mindre rettigheter enn en annen." Ingen av disse ga uttrykk for at de ser for seg at de ville hold egne rein dersom det hadde vært tillatt.

79 % av de som svarte på spørreundersøkelsen ga uttrykk for at rein etter deres oppfatning har en naturlig plass i dagens samiske utmarksutøvelse. En rekke forskjellige syn ble formidlet med hensyn hvilken plass rein kan ha i dagens samiske utmarksbruk:

- Bruk av rein i utmarksturisme;
- Bruk av kjørrerein til transport av utstyr i forbindelse med fiske og fangst;
- Større fleksibilitet for utmarksutøvere fordi bruk av rein er ikke belagt med årstids- og områdebegrensninger slik tilfellet er med motoriserte transportmidler;
- Bruk av rein vil bidra til å redusere miljøbelastninger;
- Bruk av rein vil sikre at viktig tradisjonell samisk kunnskap bevares. Kunnskap som dagens ordinære reindrift i liten grad søker å ivareta;
- Rein kan benyttes som transport året rundt;
- Bruk av rein som kløvdyr.

De som var av den oppfatning at bruk av rein har sin plass i dagens samiske utmarksutøvelse framhevet en rekke positive konsekvenser. Disse kan oppsummeringsmessig kategoriseres på følgende måte:

- Rein er økonomisk fordelaktig sammenlignet med motoriserte transportmidler;
- Positive miljømessige konsekvenser (ingen forurensning og etterlater ingen varige spor i naturen);
- Fastboendes bruk av rein vil redusere skillet mellom fastboende samer og flyttsamer;
- Bruk av rein vil gi folk en styrket naturopplevelse sammenlignet med hva tilfellet er når man ferdes med motoriserte kjøretøy;
- Bidrar til økt fysisk aktivitet, positiv helsemessig effekt;

- Bruk av rein vil bidra til opprettholdelse av tradisjoner og fastboende samers kultur;
- Bidra til å opprettholde deler av reindrifskulturen som i dag ikke lenger er eksisterende på grunn av måten som den moderne reindriften er organisert og drevet på;
- Transportmiddel i områder og i tidsperioder hvor det ikke er tillatt å benytte seg av motoriserte transportmidler;
- Økt kontakt med dyr;
- Bedre kontakt mellom fastboende samer og flyttsamer;
- Bruk av rein vil ha en positiv innvirkning på språket fordi ordforrådet opprettholdes og videreformidles til nye generasjoner (termer og uttrykk relatert til rein og reindrift);
- Bruk av rein ville representere et viktig økonomisk bidrag til turistnæringen.

Noen av de som svarte positivt i forhold til spørsmålet om rein har plass i dagens samiske utmarksbruk identifiserte også noen mulige negative konsekvenser av slik bruk:

- Utmarksbruken blir mer tidkrevende sammenlignet med utmarksbruk som baserer seg på bruk av motoriserte transportmidler;
- Det kan oppstå konflikter mellom fastboende samer og flyttsamer fordi sistnevnte gruppe kanskje føler at deres situasjon er truet;
- Reinhold påfører folk ekstra arbeid;
- Fôringsutgifter (uten at det var foretatt noen sammenligning mellom driftstoffutgifter og fôringsutgifter).

De aller fleste av de som stiller seg positive til bruk av rein i utmarkbruk er av den oppfatning at slik bruk av rein ikke vil komme i konflikt med reindriftnæringen, reindriftnæringen interesser og behov. Noen er av den oppfatning at slik bruk av rein også kan ha positiv innvirkning på reindriftnæringen. Det vises til at man i tidligere tider benyttet seg av rein i utmarksbruken uten at dette skapte noen form for konflikt med flyttsamene. En er av den oppfatning at eventuelle problemer må kunne løses gjennom samarbeid mellom de fastboende og reindriftnæringen. Det gis også uttrykk for at

problemer kan unngås ved hjelp av god organisering av reinhold. En påpeker at reinflokkene er ved kysten om sommeren, og at fastboende samers rein derfor ikke skaper problemer for disse flokkene, og at kjørrerein om vinteren vil beite i nærmiljøet som ikke benyttes av reinflokkene. Alle disse er enige om at det er behov for at de fastboende samers rein skal kunne merkes på tradisjonell måte. To av de som svarte positivt til spørsmålet om bruk av rein i utmarksbruk er imidlertid av den oppfatning at det kan oppstå konflikter mellom fastboende samer og reindriftsnæringen, dersom sistnevnte gruppe opplever gjeninnførselen av fastboendes rein som en trussel for deres næring. En er av den oppfatning at man ikke behøver å benytte seg av tradisjonelle reinmerker, men at reinen kan merkes på en annen måte.

I forhold til spørsmålet om man anser reinhold som en særlig næringsrettighet som kun tilfaller de som har fått tildelt egen driftsenhet etter reindrifftslovens bestemmelser, svarer nesten alle de som er positivt innstilt til bruk av rein at så ikke er tilfelle. Fellesnevneren i deres svar er at de anser at retten til reinhold er noe som tilfaller alle samer, uavhengig av om de er fastboende samer eller flyttsamer. Tre personer svarer at de ikke vet noe om dette, og at de derfor ikke kan gi noe svar på spørsmålet. De fleste svarer at de ville selv holdt rein i dag dersom dette hadde vært tillatt. Ingen synes å være av den oppfatning at eventuell bruk av rein i utmarksnæringer vil ha noen negative konsekvenser for naturressursene i Kautokeino kommune, og mange gir uttrykk for at bruk av rein derimot vil skåne naturen og dermed ha positive konsekvenser for naturen

### **III. Konklusjoner og anbefalinger**

- 1) Spørsmålet om retten til reinmerke framstår fremdeles som en viktig sak for svært mange fastboende samer i Kautokeino kommune. Det foreligger en åpenbar konflikt mellom gjeldende norsk lovgiving og samisk rettsoppfatning i forhold til spørsmålet om retten til reinmerke, og med hensyn til hvorvidt staten kan slette folks reinmerker. Disse spørsmål ble ikke gjenstand for nødvendig utredning i forbindelse med utarbeidelsen og vedtakelsen av reindrifftsloven av 1978. Spørsmålene har heller ikke senere blitt gjenstand for juridiske utredninger. Sámi

- bivdo- ja meahcástansearvi (SBMS) ber Sametinget om å følge saken i forhold til nasjonale myndigheter, og om nødvendig på eget initiativ iverksette en nærmere utredning av spørsmålet om retten til reinmerke.
- 2) Fastboende samers reinhold var en viktig del samiske kultur. Fastboende samers rett til å holde rein ble fjernet ved innføringen av driftsenhetsordningen, og uten at det ble tatt hensyn til at reinhold også var viktig for fastboende samers økonomi og kultur. Denne dramatiske reguleringen ble foretatt uten at det ble tatt hensyn til at dette ville få negative konsekvenser for den samiske kulturen og for sosiale relasjoner i lokale samiske samfunn. Sámi bivdo- ja meahcástansearvi (SBMS) ber om at Sametinget etablerer en dialogprosess mellom reindriftsnæringen, fastboende samers representanter, statlige myndigheter og Sametinget om sytingsreinhold, og om bruk av rein i samisk utmarksutøvelse.
- 3) Slettingen av reinmerker og tap av muligheten til å holde sytingsrein framstår som tilsom i forhold til Norges internasjonale menneskerettighetsforpliktelser til å sikre samisk kulturutøvelse. Artikkel 27 i FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter etablerer vern for samisk reindrift, herunder statlige inngrep, fordi den er en sentral del av det materielle grunnlaget for samisk kultur. Det er ingen forhold som tilsier at fastboende samers reinhold har et svakere vern under artikkel 27 enn det vernet som den ”ordinære” reindriftsnæringen har. Vurderingen av reguleringens konsekvenser for fastboende samers kultur må skje individuelt grunnlag fordi rettighetene i SP artikkel 27 er individuelt anslått, og det er derfor ikke tilstrekkelig med en samlet konsekvensutredning for den samlede samiske kulturen i fylket. Dette sammenholdt med nyere folkerettslig utvikling - vedtakelsen av ILO konvensjon nr. 169 og FN-erklæringen om urfolks rettigheter - tilsier at ansvarlige myndigheter bør vurdere spørsmål knyttet til retten til reinmerke og sytingsreinhold i et folkerettslig perspektiv. Sámi bivdo- ja meahcástansearvi (SBMS) ber om at Sametinget følger opp disse spørsmål i forhold til nasjonale myndigheter.

## Vedlegg

### Vedlegg 1

#### SLETTEDE REINMERKER

##### Spørreskjema 1

|                      |                             |
|----------------------|-----------------------------|
| <b>Navn:</b>         |                             |
| <b>Hjemmespråk:</b>  | <b>Kjønn:</b> Kvinne - Mann |
| <b>Sivil Status:</b> | <b>Yrke:</b>                |

#### I. Opplysninger om reinmerket

1) Navn på vedkommende som var registrert som eier av reinmerket:

2) Ervervsmåte (var merket et gammelt reinmerke som eier hadde arvet eller var merket nykomponert?)

3) Vennligst tegn inn det slettede reinmerket i skissen nedenfor.

Beskrivelse av høyre øre:

Beskrivelse av venstre øre:

4) Reinmerket var registrert som merkenummer \_\_\_\_\_ i den offentlige reinmerkeprotokollen.

Dato og årstall for registrering av reinmerket: \_\_\_\_\_

(Disse opplysningene kan innhentes fra tidligere offentlige reinmerke protokoller. Protokoller er tilgjengelig ved Lensmannskontoret og reindriftsforvaltningens kontor i Kautokeino)

| <b>II. Nærmere opplysninger om slettingen av ditt reinmerke</b>  |
|--|
| 5) Når ble ditt reinmerke slettet (årstall)?   |
| 6) Din alder på det tidspunkt da reinmerket ble slettet?   |
| 7) Din yrke / din næring på det tidspunkt da reinmerket ble slettet?   |
| 8) Ble du informert om slettingen av reinmerket, og eventuelt av hvem og hvordan fikk du informasjon om slettingen?  |
| 9) Mottok du skriftlig informasjon fra reindriftsmyndighetene om slettingen?   |
| 10) Dersom du mottok skriftlig informasjon om slettingen av reinmerket, hvilket språk var informasjonen (brev eller vedtak) skrevet på?  |
| 11) Husker du om du fikk skriftlig forhåndsvarsel om vedtak om sletting av ditt reinmerke?   |
| 12) Fikk du informasjon om adgangen til å fremme klage over vedtaket om sletting av ditt reinmerke?  |
| 13) Fremmet du skriftlig klage over slettingsvedtaket?    Ja / Nei<br><br>Hvis ja, fikk du medhold i din klage?<br><br>Hvis nei, hvorfor fremmet du ingen klage over vedtaket?<br><br>(Dersom du eventuelt har kopi av noen saksdokumenter, vennligst legg ved kopi) |
| 14) Fremmet du saken om sletting av reinmerket for domstolene?<br><br>Hvis ja, hva var utfallet?<br><br>(Vennligst legg ved kopi av eventuell dom i saken)   |

**III. Opplysninger om din personlige oppfatning av slettingen av reinmerket og ditt personlige forhold til ditt eget reinmerke**

15) Har det slettede reinmerket noen betydning eller verdi for deg? (Vennligst forsøk å beskrive dette med egne ord)

16) Har reinmerket noen form for betydning eller verdi for din identitet, selvfølelse, kultur, økonomi, din familie eller andre forhold? (Vennligst beskriv nærmere)

17) Anser du fremdeles deg selv som eier av det slettede reinmerket? (Forklar nærmere, uavhengig av om du svarer ja eller nei på dette spørsmålet)

18) Hadde slettingen av reinmerket noen innvirkning på det personlig? (Vennligst eventuelt forklar nærmere)

19) Anser du din rett til ditt eget reinmerke som en juridisk rettighet? (Forklar nærmere, uavhengig av om du svarer ja eller nei på dette spørsmålet)

20) Dersom du anser retten til reinmerke som en juridisk rettighet, anser du denne retten som en personlig rettighet eller en annen form for rettighet?

21) Hva er din personlige oppfatning av at ditt reinmerke ble slettet? (Vennligst gi en kort beskrivelse av din egen oppfatning)

22) Føler du slettingen av reinmerket som en krenkelse av dine rettigheter? (Forklar nærmere, uavhengig av om du svarer ja eller nei på dette spørsmålet)

23) Dersom slettingen av ditt reinmerke eventuelt oppheves, vil dette ha noen betydning for deg i dag? (Vennligst redegjør nærmere)

24) Eventuelle andre forhold, synspunkter, oppfatninger eller informasjon som du ønsker å formidle som ikke er dekket av spørsmålene ovenfor. Om nødvendig bruk tilleggsark for å redegjøre for disse.

## Egenerklæring

Jeg er inneforstått med, og samtykker i at opplysningene som jeg gir ved utfylling av dette spørreskjema vil bli benyttet som anonymisert datagrunnlag for Sámi bivdo- ja meahcástansearvi prosjekt om kartlegging av omfang og konsekvenser av sletting av reinmerker i Kautokeino kommune.

Jeg er også inneforstått med, og samtykker i at det utfylte spørreskjema oversendes til Sámi árkiiva etter at prosjektet er slutført, og at den der vil være tilgjengelig for offentligheten.

Dersom denne informasjonen benyttes i framtidige forskningsprosjekter eller utredninger, så forutsetter jeg det at opplysningene anonymiseres, med mindre jeg uttrykkelig og skriftlig samtykker til at informasjonen kan benyttes uten at den anonymiseres.

Sted \_\_\_\_\_ Dato \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_  
Underskrift

### Utfylt skjema bes sendes til:

Sámi bivdo- ja meahcástansearvi  
Sámi bivdo- ja meahcástansearvi  
Johan Henrik Buljo  
Njurgoluodda 1  
9520 Kautokeino

E-post: sbmsearvi@gmail.com

## Vedlegg 2

### BRUK AV REIN I DAGENS SAMISKE UTMARKSUTØVELSE

#### Spørreskjema 2

|               |                      |
|---------------|----------------------|
| Navn:         |                      |
| Hjemmespråk:  | Kjønn: Kvinne - Mann |
| Sivil Status: | Yrke:                |

| I. Bruk av rein i samisk utmarksutøvelse   |
|--|
| 1) Har rein etter din oppfatning noen plass i dagens samiske utmarksutøvelse? Med andre ord bruk av rein i utmarksutøvelsen utenfor det som i dag defineres som samisk reindrift. (Redegjør nærmere for ditt standpunkt) |
| 2) Er det din oppfatning noen <b>positive</b> sider ved bruk av rein i utmarksutøvelsen? (Redegjør nærmere for ditt standpunkt)  |
| 3) Er det din oppfatning noen <b>negative</b> sider ved bruk av rein i utmarksutøvelsen? (Redegjør nærmere for ditt standpunkt)  |
| 4) Vil eventuell bruk av rein i utmarksutøvelsen etter din oppfatning ha noen miljømessige konsekvenser – positive eller negative konsekvenser? (Redegjør nærmere for ditt standpunkt)                                   |

5) Vil eventuell bruk av rein i utmarksutøvelsen etter din oppfatning ha noen helsemessige konsekvenser - positive/negative? (Redegjør nærmere for ditt standpunkt)

6) Vil eventuell bruk av rein i utmarksutøvelsen etter din oppfatning ha noen økonomiske konsekvenser - positive/negative? (Redegjør nærmere for ditt standpunkt)

7) Vil eventuell bruk av rein i utmarksutøvelsen etter din oppfatning ha noen kulturelle konsekvenser – positive/negative? (Redegjør nærmere for ditt standpunkt)

8) Vil eventuell bruk av rein i utmarksutøvelsen etter din oppfatning ha noen samfunnsmessige konsekvenser i Kautokeino kommune - positive/negative? (Redegjør nærmere for ditt standpunkt)

9) Vil eventuell bruk av rein i utmarksnæringen ha noen konsekvenser naturressursene i kommunen - positive/negative? (Redegjør nærmere for ditt standpunkt)

10) Vil slik bruk av rein etter din oppfatning komme i konflikt med reindriftnæringen, og reindriftnæringens interesser og behov?  
(Redegjør nærmere for ditt standpunkt)

11) Ville det etter ditt syn være nødvendig å øremerke rein som brukes til slike utmarksformål? (Redegjør nærmere for ditt standpunkt)

12) Anser du reinhold som en særlig næringsrettighet som kun tilfaller de som har fått tildelt en driftsenhet etter reindriftslovens bestemmelser?  
(Redegjør nærmere for ditt standpunkt)

13) Ville du eventuelt selv holdt rein i dag dersom dette var tillatt?

14) Eventuelle andre forhold, synspunkter, oppfatninger eller informasjon som du ønsker å formidle som ikke er dekket av spørsmålene ovenfor? Om nødvendig bruk tilleggsark for å beskrive disse forhold.

## Egenerklæring

Jeg er inneforstått med, og samtykker i at opplysningene som jeg gir ved utfylling av dette spørreskjema vil bli benyttet som anonymisert datagrunnlag for Sámi bivdo- ja meahcástansearvi prosjekt om kartlegging av folks oppfatninger i Kautokeino kommune, om bruk av reindrift i utmarksutøvelse.

Jeg er også inneforstått med, og samtykker i at det utfylte spørreskjema oversendes til Sámi árkiiva etter at prosjektet er slutført, og at den der vil være tilgjengelig for offentligheten.

Dersom denne informasjonen benyttes i framtidige forskningsprosjekter eller utredninger, så forutsetter jeg det at opplysningene anonymiseres, med mindre jeg uttrykkelig og skriftlig samtykker til at informasjonen kan benyttes uten at den anonymiseres.

Sted \_\_\_\_\_ Dato \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_  
Underskrift

### Utfylt skjema bes sendes til:

Sámi bivdo- ja meahcástansearvi  
Johan Henrik Buljo  
Njurgoluodda 1  
9520 Kautokeino

E-post: sbmsearvi@gmail.com

